

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

КАЛЬЧЕНКО ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

УДК 811.161.2'42

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ
У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ
І. РИМАРУКА І В. ГЕРАСИМ'ЮКА**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Губарева Галина Анатоліївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Маленко Олена Олегівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри українознавства
і лінгводидактики;

кандидат філологічних наук, доцент
Берест Тетяна Миколаївна,
Харківський гуманітарний університет «Народна
українська академія»,
доцент кафедри українознавства.

Захист відбудеться 3 квітня 2015 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 221-А.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий 2 березня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Олексенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасна лінгвістика є антропоцентрично й культурологічно зорієнтованою. З огляду на це продуктивним є дослідження мовних одиниць як маркерів лінгвокультурної ідентифікації людини. До таких знаків належать прецедентні феномени – важливі складники національної когнітивної бази.

Прецедентні феномени останнім часом є предметом зацікавлення українських і зарубіжних мовознавців. Критерії виділення, типологію цих одиниць, їхній лінгвокультурний і прагматичний потенціал розглянуто в працях Ф. Бацевича, Т. Космеди, О. Селіванової, Ю. Караулова, Д. Гудкова, І. Захаренко, В. Красних та інших. Лінгвісти активно досліджують механізми актуалізації прецедентних одиниць у науковому (С. Белоусова, Н. Іноземцева), рекламному (М. Алексєєва, Н. Висоцька, М. Ілюшкіна, С. Кушнерук, Ю. Пікулева), медійному (Т. Аптулаєва, Ю. Великорода, І. Вепрева, О. Боярських, Ю. Мельник, І. Сахарук, О. Семенець, С. Сереброва, Р. Смулаковська), політичному (О. Ворожцова), кінокритичному (Ю. Гарюнова), гумористичному (А. Проскуріна), іронічному (І. Лесик), епістолярному (Л. Саліонович), публіцистичному (Р. Жаєва), художньому (В. Корольова, О. Попова, А. Супрун, М. Філон, А. Фомін, Р. Чорновол-Ткаченко, І. Чумак-Жунь, Я. Швець) дискурсах.

Особливої ваги для вивчення прецедентних феноменів набуває аналіз їхніх функціональних виявів в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століть. Прикметними щодо різноаспектного дослідження означеної теми є творчі доробки двох поетів – Ігоря Римарука і Василя Герасим'юка. Зауважимо, що лірика І. Римарука репрезентує «урбаністичну» поезію та орієнтованість на християнське світовідчуття, вірші В. Герасим'юка відзначені карпатським колоритом та спрямовані на розкриття «язичницького» світогляду. Поезія І. Римарука і В. Герасим'юка ще не була предметом детального мовознавчого аналізу. Ідіостилі авторів переважно розглядалися у зв'язку з вивченням мови поезії відповідного літературного періоду (праці Т. Берест, О. Маленко, І. Олійник, Р. Ріжко). **Актуальність роботи** визначається беззаперечною цінністю прецедентних одиниць як актуалізаторів культурної пам'яті, необхідністю дослідження прецедентності з урахуванням специфіки поетичного дискурсу. Визначення особливостей функціонування прецедентних феноменів у поезіях І. Римарука і В. Герасим'юка дозволить з'ясувати важливі питання, які стосуються прикметних ознак їхніх ідіостилів та організації поетичних текстів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-методичної діяльності кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах наукової теми «Аналіз системи рівнів української мови XVII – XXI ст.». Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 4 від 18 листопада 2011 р.).

Мета роботи – з'ясувати семантику й функціональне навантаження прецедентних феноменів у мові поезій І. Римарука і В. Герасим'юка, розкрити їх роль у формуванні індивідуальних поетичних картин світу авторів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити основні типологічні ознаки прецедентних феноменів у ліриці І. Римарука і В. Герасим'юка;
- описати способи актуалізації прецедентних одиниць у поетичному тексті;
- розкрити семантичне наповнення й основні функції прецедентних одиниць різного походження в мові поезій І. Римарука і В. Герасим'юка;
- дослідити роль прецедентних феноменів у формуванні авторських поетичних картин світу;
- окреслити спільні та відмінні риси поетичних картин світу І. Римарука і В. Герасим'юка в аспекті прецедентності.

Об'єкт дослідження – прецедентні одиниці в поезіях обраних авторів.

Предмет – різновиди, семантика та функціональні особливості прецедентів.

Матеріал дослідження – тексти, вміщені в поетичних збірках І. Римарука «Висока вода» (1984), «Упродовж снігопаду» (1988), «Нічні голоси» (1991), «Діва Обида» (2002), «Бермудський трикутник» (2007), «Сльоза Богородиці» (2008), «Божественний вітер» (2012); В. Герасим'юка «Смереки» (1982), «Космацький узір» (1989), «Діти трепети» (1991), «Потоки» (1996), «Папороть» (2006).

З огляду на комплексний характер роботи було застосовано такі **методи дослідження**: *описовий*, використаний під час аналізу генетичних та типологічних особливостей прецедентних одиниць; *концептуальний*, задіяний для визначення ролі прецедентних феноменів у побудові індивідуально-авторських концептів; *стилістичний* – з метою характеристики функціонального навантаження прецедентів; *контекстуальний аналіз*, що зумовлено специфікою художнього тексту; елементи *кількісного аналізу* – для об'єктивації результатів дослідження.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що вперше в українському мовознавстві здійснено типологічну й семантико-функціональну характеристику прецедентних одиниць, представлених у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка, розкрито механізми художньої актуалізації прецедентних феноменів як трансляторів культурної пам'яті, схарактеризовано їхню роль у побудові поетичного тексту.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні типологічних ознак прецедентних феноменів і виокремленні прецедентних іконом як особливого різновиду досліджуваних явищ; у формуванні цілісного уявлення про специфіку функціональних виявів прецедентних одиниць у поетичному тексті та встановленні закономірностей їх актуалізації залежно від ідіостильових настанов автора.

Практична цінність дослідження зумовлена можливістю використання її положень та зібраного фактичного матеріалу в курсах лексикології, стилістики, спецкурсах із лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, що викладаються

в закладах вищої освіти, а також для укладання словників поетичної мови вісімдесятників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження були представлені на шести конференціях: II Міжнародній конференції «Нова лінгвістична парадигма» (Одеса, 24–25 жовтня 2012 року); підсумковій аспірантській конференції філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (29 березня 2013 року); II Міжнародній конференції «Мова – література – культура у контексті національних взаємозв'язків» (Бердянськ, 23–24 травня 2013 року); Міжнародній науковій конференції «Поетика інтермедіальності в літературі XIX–XXI століть» (Харків, 3–5 жовтня 2013 року); VI Всеукраїнському науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Когнітологія в системі гуманітарних наук» (Полтава, 6 березня 2014 року); IV Міжнародній науковій конференції «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії» (Харків, 8–9 квітня 2014 року).

Публікації. Основні положення дисертації викладені в дев'яти статтях, шість із яких опубліковано у фахових виданнях України, одну – в зарубіжному науковому виданні. Усі статті написані одноосібно.

Структура та обсяг роботи. Структура дослідження визначається його метою й завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку умовних скорочень, списку наукових джерел (199 позицій), списку художньої літератури (6 назв). Загальний обсяг дисертації – 187 сторінок, з них основного тексту – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання та методи аналізу, окреслено джерела фактичного матеріалу, указано на наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, їх апробацію та особистий внесок здобувача.

У **першому розділі «Теоретичні засади вивчення прецедентних феноменів»**, висвітлюючи базові положення, що стосуються теорії прецедентності, спираємося на праці вітчизняних і зарубіжних дослідників (Ю. Великороди, Д. Гудкова, І. Захаренко, Ю. Караулова, В. Корольової, Т. Космеди, В. Красних, І. Лесик, О. Найдюк, І. Сахарук, О. Селіванової, Г. Слишкіна, Р. Чорновола-Ткаченка, І. Чумак-Жунь та ін.). Прецедентні феномени розглядаємо як складники тезаурусу мовної особистості. Такі одиниці дозволяють реконструювати риси художньо-мовної особистості автора, а також розкрити глибину взаємодії мови та соціокультурних чинників і зануреність мови в позамовну реальність. Прецедентні феномени, які разом із символами, міфологемами, народними уявленнями становлять національну когнітивну базу, є конденсаторами соціокультурної інформації та історичної пам'яті.

Звернення до фонду прецедентних феноменів є характерним для поетів-неоавангардистів, до яких належать І. Римарук і В. Герасим'юк. Пов'язаність

творчої манери поетів-неоавангардистів із парадигмою як модернізму, так і постмодернізму зумовило втілення постмодерних рефлексій на ґрунті класичної літературної традиції. Звідси розширення меж тексту, уведення до поетичного твору «чужих» слів, численні цитації, які суперечать авторському тексту або, навпаки, підтримують його, створюючи діалог між текстами, а в підсумку – між автором і читачем.

Оскільки прецедентні феномени є одиницями ментального рівня, що належать до національної когнітивної бази, розглядаємо їх у лінгвокультурному, когнітивному й комунікативному аспектах. Лінгвокультурний аспект прецедентних феноменів виявляється в їхній здатності акумулювати попередній культурно-історичний досвід нації. Когнітивний аспект прецедентних феноменів ґрунтується на актуалізації знань, які мають зв'язок із певними явищем, твором, подією, особою. Такий аспект тісно пов'язаний із рівнями прецедентності – універсальним, національним, соціумним.

Зважаючи на полікодовість поетичного тексту, труднощі в інтерпретації прецедентів у його площині може викликати те, що іноді важко відрізнити власне прецедентні феномени від фактів дійсності, важливих із точки зору індивідуального авторського досвіду. Змістові площини таких знаків можуть перетинатися, що веде до урізноманітнення асоціативного набору, притаманного прецедентному феномену, поглиблення значення, розширення конотативних зв'язків. Такі особливості прецедентних феноменів тісно пов'язані з комунікативним аспектом їх функціонування.

Услід за іншими науковцями визначаємо такі різновиди прецедентних феноменів:

- *прецедентний текст* як твір вербального характеру, апеляція до якого в поетичному творі здійснюється за допомогою цитат, ремінісценцій, алюзій, імен автора або персонажів;

- *прецедентний вислів* як самодостатня й регулярно відтворювана в мовленні одиниця; самодостатність прецедентного вислову виявляється в можливості його використання мовцем без обізнаності останнього з витоками цієї одиниці;

- *прецедентне ім'я* як пряма назва історичної особи або літературного персонажа;

- *прецедентна ситуація* як певна еталонна подія, натяк на відомий історичний факт або процес, актуалізаторами якої можуть бути пряма вказівка на неї або атрибути самої ситуації (час, місце, перебіг подій).

Доповнюємо класифікацію різновидів прецедентних одиниць терміном *прецедентна іконема* на позначення системи апеляцій до мистецького твору, який не може бути повністю вербалізованим, оскільки його інформативність пов'язана передусім із зоровими або слуховими образами. Апелювання до такого прецеденту відбувається через його назву або сполучення назви та імені автора, описові звороти.

У поетичному творі прецедентні одиниці можуть виконувати різноманітні функції: *номінативну* як іманентну властивість прецедентних одиниць;

експресивну, яка полягає в актуалізації ознаки, що розширює семантичне наповнення одиниці, посиленні емоційної виразності тексту; *характеризаційну*, яка виявляється в можливості окреслити певні риси зображуваної реалії через посередництво прецедентного феномену; *ігрову*, що уможлиблює створення мовної гри, алюзій, інтертекстуальних зв'язків; *аксіологічну*, тобто висловлення автором за допомогою прецедентних одиниць власної оцінки (визначальним у цьому разі стає співрозуміння читача та спільність аксіологічного змісту прецедентного феномену для автора й адресата); *організаційну*, яка полягає у важливості прецедентних феноменів для створення художнього образу або поглиблення змістового наповнення тексту; *парольну*, що виявляється в здатності поета приховати буквальний зміст твору під шаром цитат і натяків, розрахованих на вдумливого читача; у межах останньої розглядаємо *національно-ідентифікаційну* функцію, яка сприяє оживленню у свідомості мовця елементів національної культурної пам'яті й вибудовуванню власної позиції на основі розуміння / нерозуміння, сприйняття / несприйняття інформації, закодованої в прецедентній одиниці.

У другому розділі «Типологічні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка» розглянуто способи актуалізації прецедентних одиниць залежно від їхнього різновиду, а також особливості звернення до прецедентів різного ступеня поширеності – соціумного, національного, універсального. Поети по-різному апелюють до прецедентних феноменів, способи їх актуалізації підпорядковані авторській меті й залежать від структурного різновиду прецедентної одиниці.

Уважаємо, що під час визначення способів апелювання до прецедентного феномену необхідно розрізняти прецедентний вислів як такий і прецедентний вислів, що є знаком прецедентного тексту. У поетичних текстах І. Римарука та В. Герасим'юка простежуємо вислови, що мають бути визначені як цитати-символи прецедентних текстів або як окремі прецедентні вислови. Різниця між цими одиницями полягає в ускладненості інтерпретації цитат-символів прецедентних текстів, адже якщо у випадку з прецедентними висловами читач може одразу зрозуміти натяк автора, то цитата має складніші асоціативні зв'язки.

Так само слід розрізняти власне прецедентне ім'я і прецедентне ім'я – актуалізатор прецедентної ситуації. Прецедентне ім'я стає фундаментом для творення художнього образу й виростає до цілісного поетичного узагальнення. Визначальну роль у творенні такого образу відіграють диференційні ознаки прецедентного імені. Прецедентна ситуація зазвичай використовується як засіб підкреслення певних рис сучасної дійсності, що досягається шляхом зіставлення прецедентної ситуації та факту дійсності.

Апеляція до **прецедентного імені** здійснюється через пряме найменування (*Буде її немовля невразиме, як Довбуш! / Всі мудреці прилетять поклонитись йому* (В. Герасим'юк)) або натяк на особу: *У місті замовлянь і мук твоїх колишніх / повечоріє сніг – і з'являться з імлі / і той, хто був хрущем і жив колись на вишнях, / і той, кого в чужій сорочці погребли* (І. Римарук).

Іноді пряма апеляція до імені поєднується зі зміною його числової парадигми. В. Герасим'юк уводить до контексту два відповідні прецеденти, до того ж подібні за звучанням і оцінністю: *...Немов перестояли й на краю. / Невже і від провалля не холонем?! / Чи ми на дні вже в нашому раю? – / Живі, мов приземлились на гною. / (О, це на зло **неронам і харонам!**)*.

Прецедентне ім'я може актуалізуватися за допомогою вказівки на прецедентний текст, наприклад, у В. Герасим'юка в «Київській повісті»: *Може, й дано написати повість одну – / не писати її ж про ту, а чи цю шпану, / і про чернь, і про все, черню сховане за образами. / Якщо би вдалося вступити в наступний вік, / сказати би про себе собі: се **чоловік, / який написав свого Педро Парамо***. Роман «Педро Парамо», який вважається одним із найвизначніших у латиноамериканській літературі, був єдиним твором мексиканського письменника Хуана Рульфо, на що й натякає В. Герасим'юк, водночас проводячи уявну паралель між собою і постаттю автора.

Прецедентний вислів уводиться в нетрансформованому або частіше трансформованому вигляді. Прикладом останнього прийому є фрагмент з вірша І. Римарука: *І немов заклинання повторюєш: у листопад / не ступити удруге – немов у ріку Геракліта*, – де спостерігаємо заміну ключового компонента відомої сентенції (*ріка – листопад*), але при цьому він з'являється в доданій порівняльній частині, у якій ще й згадано автора вислову – давньогрецького філософа Геракліта.

Трансформація вислову може полягати у зміні його модальності: *Вже грудень дві тисячі п'ятий. Багаття бомжів / Горять, як рукописи* (І. Римарук). Порівняльна конструкція змушує читача пригадати прецедентний вислів – слова Воlanda «Рукописи не горять» із роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита».

Прецедентний текст може бути актуалізований за допомогою його назви, прецедентних висловів як символів прецедентних текстів, шляхом цитування і квазіцитування, а також згадок про мотивно-сюжетні елементи та ключові образи. У контексті з вірша І. Римарука спостерігаємо поєднання таких указівок: *харон приймає будь-яку валюту / наприклад зів'яле листя <...> любов це бджола / яка забула де її вулик / а юдіта забула свій трофей / у старенькім наплічнику / палають небеса / немовби **письмена на валтазаровім бенкеті / еринії летять / ніби бджоли по мед / ніби зів'яле листя по тебе***. Окрім назви поетичної збірки І. Франка «Зів'яле листя», у поезії наявні відсилання до біблійного тексту (оповіді про Юдіту або Валтазарів бенкет), образи Харона й Еринії є алюзіями до античної міфології.

Апелювання до персонажів прецедентних текстів спостерігаємо в інших поетичних творах авторів, зокрема, в поезії І. Римарука: *Випала дорога – між золою / і снігами йтимеш, як Улісс, / десять літ*. Наведений уривок є прикладом того, як персонаж прецедентного тексту стає основою для створення поетичного порівняння. Образ Улісса пов'язується в уяві читача з прецедентним текстом – «Одіссеєю» Гомера, а через нього з такими значеннями, як 'довга мандрівка', 'повернення', 'випробування'. Таке прочитання поглиблюється вказівкою на часовий проміжок – *десять літ*.

Ключовий образ прецедентного тексту стає основою поетичного порівняння в поезії В. Герасим'юка: *В смертельних кільцях здавила / історія, як змія. / На силу не встала сила. / Хай буде воля Твоя.* Процитований фрагмент містить алюзію до давньогрецької легенди про Лаокоона, який насмілився протистояти богам і за це був жорстоко покараний – він та його сини загинули в обіймах величезного змія, що був насланий богами за непокору.

Одна з поезій І. Римарука демонструє апелювання до прецедентного тексту через наявну в ньому географічну назву: *Тоді, як присягалася: «до смерті...» – / крізь ветхі голоси, крізь небеса обстріпані, протерті / хтось вивернув часи / й туману наганяє в чесні очі підбивкою століть, / і пропонує ложе серед ночі тобі перестелить, / і обіцяє зваби небувалі – / немов не знав забав... / Омила рани – тільки не в **Каялі** / намок її рукав.* Назва річки пов'язана з текстом «Слова о полку Ігоревім», зокрема з однією з його складових частин – «Плачем Ярославни».

Фразеологічна одиниця літературного походження також є одним із способів актуалізації прецедентного тексту. Спостерігаємо подібний фразеологізм у поезії І. Римарука: *...на тій землі... де ковалі близького щастя голі, мов королі,* – який актуалізує прецедентний текст – казку Г. Х. Андерсена «Голий король».

Указівкою на **прецедентну ситуацію** може бути ім'я діяча або атрибути ситуації. Наприклад, у рядках із вірша І. Римарука: *Тому він тепер не збагне: / з якої причини серед листя, серед вечора празникового прозріла душа голодує... немовби студентка на площі* – вказівка на студентську Революцію на граніті 1990 року реалізується через її опис, втілений у поетичному порівнянні.

Апелювання до прецедентної ситуації відбувається через географічну назву, у свідомості мовців пов'язану зі знаковими історичними подіями. Одним із ключових образів у ліриці І. Римарука є образ Берестечка – місця, де була битва між козацьким та російським військами: *Щоб час не плив крізь пальці... щоб за нами / **раптовий вибух** не підмів столи... / щоб ми **під вогняними небесами**, / немов під **Берестечком**, не лягли.* Наведений контекст сполучає в собі вказівки на дві прецедентні ситуації, одна з яких – згадувана битва під Берестечком, а інша – вибух на Чорнобильській АЕС, які є семантично одноплановими: вони передають значення загрози, загибелі. При цьому друга історична подія вгадується за метафоричними конструкціями (*раптовий вибух не підмів столи, під вогняними небесами*).

Прецедентна іконема актуалізується через назву мистецького твору, ім'я митця або описовий зворот. Так, в одному з віршів В. Герасим'юк апелює до витвору живопису – картини Рембрандта, образ якої покладено в основу поезії: *Мій улюблений художник – **Рембрандт**. / Як він тримає **Саскію** на колінах! / Як він тримає **келих з вином!***

Загалом досліджені феномени різняться за рівнем прецедентності, своєї поширеності та зрозумілості для читача. В ідіостіях письменників виокремлюємо соціумно-, національно-, універсально-прецедентні феномени. Соціумно-прецедентні одиниці більшою мірою наявні в поетичних контекстах В. Герасим'юка й стосуються тодішнього літературного процесу та суспільних

подій. Автор часто використовує імена представників української інтелігенції: *...і звучить «Козацький марш» із вулиці Чапаєва, / колишня князя Святослава, Івана Козаченка, / Віталія Никитюка, Юрія Приходька – / моїх відданих друзів, улюблених воїнів.* Такі антропоніми перебувають на початковому етапі набуття ними прецедентного значення, адже не всі вони є загальновідомими. Підставою для визначення онімів як прецедентних одиниць є їхнє аксіологічне навантаження, оскільки в поетичному контексті вони увиразнюють протиставлення творчості атмосфері тоталітаризму.

Для І. Римарука більш показовим є звернення до універсально-прецедентних одиниць, які в його поезіях часто поєднуються з національно-прецедентними: *Блажен хто зрозумів густу зимівлю світу / не квапить рішенець не преться на рожен / шанує Заповіт чита Бгагавадгіту / і знає геть усе – хто блазень хто блажен.* Сполучення в контексті посилянь на два прецедентні тексти – «Заповіт» Шевченка і Бгагавадгіту, священний текст індуїзму, – створює ефект іронії. Біблійний текст стає основою для творення авторського іронічного тексту (через уведення в контекст стилістично зниженого сполучення *не преться на рожен* і мовну гру, засновану на співзвучності лексем *блазень – блажен*). Ідентичність людини стає ключовою в полікультурному середовищі, і це є певним вибором і рішенням.

У ліриці поетів, вписаній у контекст загальнонаціональної семіосфери, органічними є національно-прецедентні феномени. І. Римарук доволі часто актуалізує прецедентну ситуацію битви під Берестечком: *Вже не стачить старих підошов, / але й путь недалечка. / Ось, неборе, і ти підійшов / до свого Берестечка. <...> Повтікали із бою свої, / а казали – татари... <...> Може, ікла іще не тупі, / не урвалась вервечка, / і лише бракувало тобі / для душі – Берестечка?* Образ Берестечка стає символічним, оскільки реалізує такі значення, як 'поразка' і 'зрада'. Відомо, що саме зрада татар призвела до поразки в битві, і саме до цієї подробиці апелює автор. Щоправда, І. Римарук інакше аналізує ситуацію й не бажає перекладати вину на союзників (*повтікали із бою свої...*).

Третій розділ дисертації – «Функціонально-семантичні аспекти різногенетичних прецедентних одиниць у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка» – присвячено аналізу функцій прецедентів залежно від сфери їхнього походження – література, історія, Біблія, міфологія, суспільне життя, мистецтво, фольклор, філософія. Найпоказовішими для обох поетів є прецедентні феномени літературного, біблійного та історичного походження. У поетичних текстах І. Римарука більшою мірою виявляються прецеденти, що беруть свій початок із давньогрецької і давньослов'янської міфології. Натомість поетична манера В. Герасим'юка позначена активним зверненням до фактів суспільно-політичного життя.

Однією з найбільш характерних функцій аналізованих одиниць є **організаційна**, яка полягає в їхній важливості для створення художнього образу, структурування тексту й поглиблення його змісту. Прикладом вияву такої функції є поезія І. Римарука «Вій»: *Обведи себе колом! – за мить / кожен подих і спогад зів'яне, / і ріка заскрипить, / і відхилиться віко туману, / і зведеться над водами*

панна – / не з далеких століть... / Біла крапля з незримої рани! Розсипається чорна коса! / Той же страх? зі словами такими ж? – / «*підніміте мені небеса!*» / Чи піднімеш, / *одхрестившись від листя й води?* На ремінісценцію до твору М. Гоголя вказують номінація *панна* (у М. Гоголя *панночка*) та описові конструкції (*Біла крапля з незримої рани! Розсипається чорна коса!*). Крім того, показниками зв'язку з твором М. Гоголя є метафоричні сполучення *ріка заскрипить, відхилиться віко туману, одхрестившись від листя й води*. Уведення в контекст таких конструкцій створює образ простору, подібного до церковного, в якому відбувалася дія згадуваної повісті. Ще більш промовистими є заклик «*Обведи себе колом!*», трансформоване цитування «*підніміте мені небеса!*» і завершальний рядок вірша, який актуалізує народні забобони (спів півня проганяє нечисту силу).

Визначальним у вияві **аксіологічної** функції є спільність оцінного змісту прецедентного феномену для автора й адресата. Прецедентні одиниці є засобом передачі світоглядної позиції поетів, зокрема, прецедент історичного походження в контексті з В. Герасим'юка виконує **аксіологічну** та **експресивну** роль: *...ці вірші мляві, смирні, випадкові... / Вони мене звели собі, як дім. / Невже мій вірш на цім материкові, / де був **Майданек**, є життям моїм?* Натяк на ситуацію масового знищення в'язнів у концентраційному таборі Майданек – універсально-прецедентний феномен, який має символіку смерті й мучеництва. Крім того, наведений контекст є поетичним переосмисленням В. Герасим'юком вислову з есе Т. Адорно «Після Освенціму», в якому філософ розмірковує про жорстокість світу й існування культури в ньому. Завдяки введенню до поетичного тексту прецедентного феномену вербалізується сам концепт **ПОЕЗІЯ**.

Прецедентні феномени виконують роль згорнутих метафор, економізуючи та семантично наснажуючи поетичний вислів. Так, алюзія одразу до кількох прецедентних текстів викликає в уяві читача оцінні асоціації та пригадування, які ґрунтуються на загальновідомих історичних знаннях: *І розверзеться небо й лайном та гноєм / заколотить закрутить безжальний вир / і можливо знайдеться кому називатись Ноєм / і напевно врятується знову останній звір / ти злетиши аки птах над потопом / у ковчезу уздриши свого двійника / він загинув під Берестечком? Під Конотопом? / А різниця йому яка?* Оцінне навантаження біблійних прецедентів – образів потопу й ковчеза, імені персонажа *Ной* – розкривається тільки за умови розуміння цілісності твору, образної зв'язності. Початок тексту повторює особливості біблійного синтаксису – уживання підсилювальної частки *і*, так створюється ефект пророчого послання. Отже, в наведеному уривку аксіологічна функція сполучається з організаційною. Алюзія до біблійної оповіді про потоп (актуалізатор мотиву спасіння) переплітається з натяком на історичні події України – битви під Берестечком та під Конотопом. Завершальне риторичне питання загострює оцінку – значення «патріотизм», «відвага» нівелюються.

Ігрова функція виявляється і на текстовому рівні в нанизуванні прецедентних одиниць, їх переплетінні, завдяки чому їхній зміст взаємодоповнюється, і на семантичному, що виявляється у зміні значення такої одиниці, появи

енантиосемії, подвійній актуалізації. Так, в одному з віршів І. Римарука завдяки поєднанню кількох прецедентних феноменів та особливостям поетичного синтаксису створюється ефект багатоголосся: *ти звук що камінь це камінь та й годі / а коли говорить Павло про Петра / (так писав **спіноза**) то він говорить про себе <...> ти вимовляєш те що не мав би казати / а вона (як писав **москалець**) від вина не п'яніє / і любить хіба що себе (так писав **бодрійяр**) <...> ти замовляєш на себе в цигана срібну кулю / а циган (так не писав ніхто окрім тебе) / поспішає в світ де без кулі тебе зустрине. Художній текст містить кілька прецедентних феноменів: трансформовані цитати Б. Спінози («Слова Павла про Петра більше говорять нам про Павла, ніж про Петра»), К. Москальця (пісня «Вона») і Ж. Бодрійяра (філософська праця «Суспільство споживання»). Ці одиниці належать не лише до різних часових відрізків, але й до різних шарів культури й різних дискурсів – художнього та філософського. Автор будує вірш, використовуючи однакові синтаксичні конструкції, доповнюючи кожна з них вставною фразою «так писав...». Кожна зі строф містить прецедентну одиницю, і тому, коли в останній з них прецедентне ім'я замінюється особовим займенником, який може вказувати на самого автора, виникає ефект несподіваності. Вписуючи себе в один ряд зі Спінозою, Бодрійяром, Москальцем, поет вдається до самоіронії.*

Ігрова функція прецедентів може виявлятися в перенесенні асоціацій, пов'язаних з оригінальним текстом, на поетичний образ, як, наприклад, у поезії В. Герасим'юка «Найсумніший у Києві лев»: *Наприкінці тисячолітньої дороги / лежить лев – / стереже знадвору сходи до вітара. / <...> Хто ти і звідки? – питаю його. – Чому ти тут? / І він, голову схопивши в лапи, / дивується: чому?* Уривок «голову схопивши в лапи, дивується» є трансформованою цитатою з вірша Т. Шевченка «І день іде, і ніч іде». Обіграння Шевченкової фрази стає можливим завдяки заміні не лише компонента вислову (*руки – лапи*), але й авторському питанню «Хто ти і звідки? – питаю його. – Чому ти тут?».

Так само яскраво виражена в мові поетів **парольна** функція, яка виявляється в приховуванні буквального змісту твору під шаром цитат і натяків, розрахованих на вдумливого читача. Прецедентні одиниці в поезіях І. Римарука і В. Герасим'юка мають важливе парольне навантаження. Такі феномени актуалізують спорідненість зі «своїми» читачами. Парольна функція реалізується шляхом уведення до тексту ключових художніх образів або домінантних слів чи висловів із твору, до якого апелює автор, а також у використанні заголовка національно-прецедентного тексту. Прикладом створення «закодованого» тексту на основі фольклорних прецедентів є поезія В. Герасим'юка: ***Битий небитого повезе. Так, і не навпаки! / Так, бо коли, як у казці все, / значить, ще є казки. <...> Без вікон, без дверей / вижив наш дух, бо його живло – / віра сліпих людей. / Радуйся, діду! Старче, присядь, / знову нам розкажи, / як брали штурмом злу непроглядь / вічні Іван та Жид.*** Поет вдається до нанизування кількох фольклорних текстів: казки «Про лисичку-сестричку», загадки, на яку вказує уривок «Без вікон, без дверей», легенди про Вічного жида Агасфера та героя українських казок Івана. В одному поетичному контексті сполучаються два

дискурси – фольклорний, виразником якого на текстуальному рівні стають цитати, і релігійний, що виявляється за допомогою лексем *дух*, *віра*. Цитата «*Без вікон, без дверей*» дозволяє авторові уяскравити атмосферу замкненості, безвиході, таким чином реалізуючи ще й характеристичну функцію, і, на противагу цій атмосфері, утвердити ідею збереження власної ідентичності, віри. Прихований зміст вірша полягає саме в протиставленні своєї ідентичності будь-яким спробам її знищити. Тексти казки й загадки стають своєрідним кодом, необхідним для того, щоб вимовити заборонене.

У межах паролльної функції виділяємо **національно-ідентифікаційну**, яка виявляється в оживленні у свідомості мовця елементів національної культурної пам'яті й вибудовування власної позиції на основі сприйняття / несприйняття інформації, закодованої в прецедентній одиниці. Саме реакція / її відсутність, розуміння / нерозуміння таких одиниць стають маркером спільної ідентичності автора і читача. Національно-ідентифікаційна функція якнайповніше розкривається в прецедентних ситуаціях, котрі стосуються знакових подій української історії.

Апелювання до прецедентного тексту дозволяє створити відчуття спорідненості, закоріненості в спільний шар культури: *Сивий гуцул просив над трупом коня: / «Боже, дай мені сили». / Ті, що і «Чічку» читали, пиво пили. / Ті, що і «Чічку» читали, з дідом тужили. / Ті, що знали діда й коня, підійшли: / «Боже, дай йому сили»* (В. Герасим'юк). У наведеному контексті наявне звернення до прецедентного тексту М. Черемшини «Чічка». Критерієм виокремлення цієї одиниці як прецедентного феномену є її значущість і зрозумілість для мовців. У контексті назва твору набуває лінгвокультурного змісту: це вже не просто заголовок оповідання, а єдина ланка, у цьому випадку – для гуцулів.

Означену функцію можуть реалізувати й прецедентні імена, як, наприклад, у поезії І. Римарука: *Я знав / Тата і Маму / обох бабусь / і ліс де встріли Діда / знав циганського барона Артура / львівського батяра Сашка / роздвобая Ігоря з Києва / повішеного Петра з Луганська / знав / Чичибабіна й Вінграновського / Чубая й Мозолевського / Кордуна й Москаленка / знав Патріарха Мстислава / легендарного Лебідя / генерал-хорунжого Кука / Шереха-Шевельова але ж / я / не / знав / України*. Текстова цілісність будується на переліченні онімів, кожен з яких закріплений у пам'яті автора. Успішність діалогу з читачем залежатиме від того, чи сприйме той ці імена як і свою власну історію. Показовим є те, що національно-прецедентні одиниці не мають додаткового пояснення, тоді як інші імена обтяжені географічними деталями, які також виконують специфічну функцію: назви Львова, Києва, Луганська є маркерами різних регіонів і створюють панорамну картину. Важливість цих указівок стає зрозумілою в кінці твору, в якому заперечна фраза *Я не знав України* перекреслює цю всеохопність. Не менш важливо те, що національно-прецедентні оніми стосуються різних сфер: літератури (*Вінграновський*, *Чичибабін*), історії (*Мозолевський*), релігії (*Патріарх Мстислав*), історії та політики (*Лебідь*, *Кук*), науки (*Шерех-Шевельов*) і позначають яскравих представників національної культури. Таке нанизування

імен має на меті не лише зафіксувати елементи індивідуальної пам'яті поета, але й засвідчити його належність до української національної спільноти, якій ці імена мають бути відомі.

Характеризаційна функція виявляється в можливості окреслити риси позначуваного явища через посередництво прецедентного феномену: *Вони й восени ні на кого не схожі, / ці пізні похресники, внуки Даждьбожі, / самі не свої і свої не самі. / Сидять, оковитим теплом оповиті, / бо так їм незатишно в білому світі, / неначе Пілату в Святому Письмі.* У наведеному уривку спостерігаємо творче переосмислення двох прецедентних феноменів: алюзію до біблійної оповіді про Пілата й актуалізацію тексту «Слова о полку Ігоревім». Остання уможлиблюється через використання вторинного номена *внуки Даждьбожі*. У свідомості представника слов'янської лінгвокультурної спільноти ці мовні знаки є виразниками полярності «язичництво» – «християнство». Антитетичність виявляється імпліцитно, оскільки подається не прямо, а через зіткнення двох різних шарів культур: язичницької слов'янської (*внуки Даждьбожі*) і християнської (*Пілат*), завдяки чому вибудовується модель світовідчуття людини, яка не може віднайти себе в цьому світі. Мовним виявом цього є поетичне порівняння *«так їм незатишно в білому світі, неначе Пілату в Святому Письмі»*.

Експресивна функція реалізується шляхом переходу власного імені в категорію загальних: *Сюркоче степовий митуса. / Вітри розгадують кросворд. / Пливе замріяна медуза / в піщаний мілководний порт.* Номен *Митуса* (славетний співець, ім'я якого згадано у Галицько-Волинському літописі), ужитий у вірші І. Римарука, обтяжений асоціаціями, пов'язаними із пісенною творчістю, тому органічно лягає в основу образу цвіркуна.

У **Висновках** узагальнено основні результати дослідження. Проведений комплексний аналіз дав змогу з'ясувати специфіку функціонування прецедентних одиниць у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка, їхню роль у вербалізації елементів буття й актуалізації культурної пам'яті.

Основні результати дослідження можна звести до таких **положень**:

1. Прецедентний феномен визначаємо як складну одиницю ментального рівня, яка має специфічну структуру. У прецедентних одиницях виокремлюються поверхове, або буквальне значення, яке впливає з розуміння їхніх словесних складників; глибинне значення, яке певною мірою є метафоричним і залежить від комплексу асоціацій та аксіологічних конотацій, якими обтяжено прецедент; системне значення, яке є основою для інтерпретування прецедентного феномену в його зв'язках зі знаковими текстами, подіями, особами тощо. Визначальними рисами прецедентних феноменів є пов'язаність зі значущими для спільноти текстами, історичними подіями, особами, мистецькими творами, одиничність, актуальність, закоріненість у національну когнітивну базу, культурна значущість. Усталену типологію прецедентних феноменів (*прецедентне ім'я, вислів, текст, ситуація*) доповнюємо ще одним різновидом – *прецедентною іконемою* на позначення одиниць, які стосуються будь-якого мистецького твору (живопис,

музика, скульптура, кінематограф), чия інформативність пов'язана із зоровим або слуховим образом.

2. Цілісний аналіз текстів українських поетів-вісімдесятників І. Римарука і В. Герасим'юка дозволив дослідити особливості української поетичної мовної особистості кінця ХХ – початку ХХІ століття. Добір конкретних прецедентів характеризує кожного з авторів як мовну особистість, якій властиве орієнтування на класичну літературну традицію; заглибленість в українську національну семіосферу з її християнським світоглядом та водночас автентичною міфологією; використання античних міфологем; переосмислення національної та світової історії на тлі сьогодення; іронізування з дійсності, одним із виявів чого є гра з фактами суспільно-політичного життя; усвідомлення себе як особи, нерозривно пов'язаної з життям свого народу і в найширшому розумінні – із життям світу. Відсутність потреби коментування прецедентних феноменів створює можливості для кодування, шифрування інформації, орієнтування її на «свого» читача.

3. Ідіостилі І. Римарука і В. Герасим'юка засвідчують використання всіх різновидів прецедентних одиниць: імені, вислову, тексту, ситуації та іконеми. Найбільш помітними групами в поезіях І. Римарука і В. Герасим'юка є прецедентні тексти, звернення до яких пов'язане з такою рисою ідіостилів досліджуваних поетів, як переосмислення класичної літературної традиції, і прецедентні ситуації, які надзвичайно продуктивні для поетичного розгортання їхнього змісту й використання образотвірного потенціалу.

4. Апеляція до прецедентних феноменів у поетичному тексті може здійснюватися різноманітними способами залежно від різновиду прецедентної одиниці. Визначаємо такі способи апелювання до прецедентних феноменів у поетичних текстах авторів: до прецедентного імені – через пряме найменування або натяк на особу, опис її діяльності; до прецедентного вислову – шляхом прямого відтворення або його видозміни; до прецедентного тексту – за допомогою назви тексту, уведення до поетичного контексту трансформованих і нетрансформованих цитат, а також згадки про мотивно-сюжетні елементи; до прецедентної ситуації – через географічну назву або ім'я діяча, атрибути ситуації; до прецедентної іконеми – через описовий зворот або назву мистецького твору.

5. Прецедентні феномени різняться за рівнем прецедентності, своєї поширеності та зрозумілості для читача. Так, в ідіостилях письменників виокремлюємо соціумно-, національно-, універсально-прецедентні феномени. Соціумно-прецедентні феномени більшою мірою наявні в поетичних контекстах В. Герасим'юка і стосуються тодішнього літературного процесу й суспільних подій. Для І. Римарука більш показовим є звернення до універсально-прецедентних одиниць, основу яких становлять феномени релігійного й міфологічного походження. Лірика поетів позначена великою кількістю національно-прецедентних феноменів, пов'язаних зі сферами української культури, історії, політики.

6. Різногенетичні прецедентні феномени є актуалізаторами національної культурної пам'яті. Визначаємо феномени літературного, релігійного,

міфологічного, історичного, суспільного, фольклорного, мистецького і філософського походження. Серед них найбільшою мірою виявляються літературні, біблійні та історичні прецеденти, характерні для обох авторів. Прецедентні феномени актуалізують тексти української та світової літератур, пам'ятки давньої літератури, давньогрецькі і слов'янські міфи, біблійні оповіді, історичні й суспільно-політичні події, мистецькі твори.

Лірика поетів засвідчує різницю у використанні тих чи тих прецедентних феноменів. Так, для поетичної картини світу І. Римарука більш показовим є звернення до християнської сім'юсфери, доказом чого є велика кількість прецедентних феноменів релігійного походження. Творчість В. Герасим'юка також позначена зверненням до прецедентних біблійних текстів, але водночас у поетичних контекстах цього автора наявна значна кількість відсилань до української історії та суспільно-політичного життя. Разом із тим у поетичній мові В. Герасим'юка доволі частотними є своєрідні описові конструкції, покликані реанімувати в уяві читача ті чи ті історичні події.

Деякі прецедентні феномени повторюються у віршах, що свідчить про їхню значущість для авторів і продуктивність для створення поетичних образів. Такими є, наприклад, прецедентна ситуація битви під Берестечком для І. Римарука, прецедентне ім'я Олекси Довбуша для В. Герасим'юка.

7. У поетичному тексті прецедентні феномени виконують різноманітні функції, серед яких номінативна, експресивна, організаційна, аксіологічна, парольна, національно-ідентифікаційна, ігрова й характеристична. Номінативна й експресивна функції властиві всім прецедентним одиницям, що зумовлено природою поетичної мови.

Доведено, що організаційна функція є показовою для всіх прецедентних одиниць незалежно від походження. Алюзії до біблійного тексту, ремінісценції, вказівки на знакові історичні події, імена, філософські ідеї тощо в ліриці І. Римарука і В. Герасим'юка структурують художній простір текстів, сприяють змістовому розгортанню творів і втіленню художніх образів. Це стає можливим завдяки обігруванню диференційних ознак прецедентних одиниць.

Ігрова функція виявляється в структурних, семантичних модифікаціях прецедентних висловів, нанизуванні, переплетінні різних прецедентних одиниць, Відповідні трансформації створюють ефект змістової багатоплановості, посилюють виразність поетичного тексту.

Прецедентні одиниці, спостережені в поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка, мають високий оцінний потенціал. Завдяки цій властивості такі феномени відіграють важливу роль у створенні іронії або, навпаки, трагічного пафосу, актуалізують знакові для представників української лінгвокультурної спільноти історичні події, наприклад вибух на Чорнобильській АЕС або поразку під Берестечком. Аксіологічна функція найбільш повно виявляє свій потенціал у прецедентах історичного, релігійного, літературного, суспільно-політичного походження.

Парольна функція прецедентів властива поетичним текстам В. Герасим'юка. Спостерігаємо парольну апеляцію до прецедентів літературного, суспільно-

політичного й фольклорного походження, що стає основою алюзій і натяків, покликаних «зашифрувати» смисл художнього слова.

У межах парольної розглядаємо національно-ідентифікаційну функцію, яка є однією з ключових у поезіях І. Римарука і В. Герасим'юка. Вона виявляється в доборі тих прецедентних одиниць, які актуалізують національну історичну пам'ять. Такими здебільшого є феномени, пов'язані з українською історією, а також знаковими творами національної літератури.

У поетичних текстах обох авторів прецедентні феномени виконують характеристичну функцію, яка полягає в інтенсифікації визначальних ознак зображуваного явища. Ця функція, яку реалізують прецеденти літературного або історичного походження, є менш показовою для мови поезій І. Римарука і В. Герасим'юка й виявляється у взаємозв'язку з аксіологічною.

Отже, у поетичному тексті прецедентні феномени повною мірою реалізують свій лінгвокультурний потенціал, виявляють семантичну багатоплановість, постають як поліфункціональні одиниці, що беруть участь у творенні художнього тексту і трансляції авторських інтенцій. Набір актуалізованих прецедентів і способи апелювання до них варіюються залежно від ідіостильових настанов, рис поетичної мовної особистості. Перспективним видається подальше вивчення прецедентних феноменів в українських поетичних текстах різного періоду, жанру, стилю з метою вироблення типологічних узагальнень щодо текстотвірних і дискурсивних властивостей цих одиниць з урахуванням специфіки національної літератури; з'ясування динаміки корпусу прецедентів, а також їх лексикографічної репрезентації.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Кальченко Т. Ю. Прецедентні вислови в ліриці І. Римарука: функціонально-семантичний аспект / Т. Ю. Кальченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1014. Серія : Філологія. – С. 35–39.
2. Кальченко Т. Ю. Образ Берестечка в ліриці І. Римарука як національно-прецедентний феномен / Т. Ю. Кальченко // Слов'янський збірник. – Одеса, 2012. – № 17. – С. 381–385.
3. Кальченко Т. Ю. Прецедентні феномени біблійного походження в ліриці І. Римарука / Т. Ю. Кальченко // Культура слова. – К., 2012. – Вип. 77. – С. 101–106.
4. Кальченко Т. Ю. Функціональне навантаження прецедентних феноменів у поетичному творі (на матеріалі лірики В. Герасим'юка) / Т. Ю. Кальченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія : Филология. Социальные коммуникации. – Сімферополь, 2012. – Т. 25 (64). – № 4. – Ч. 2. – С. 514–519.
5. Кальченко Т. Ю. Національно-прецедентні феномени в поетичних текстах В. Герасим'юка: вербалізація елементів національної когнітивної бази / Т. Ю. Кальченко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (Ніжинський

- державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – Кн. 4. – С. 210–213.
6. Кальченко Т. Ю. Прецедентний текст і прецедентний вислів: критерії розрізнення (на матеріалі лірики І. Римарука і В. Герасим'юка) / Т. Ю. Кальченко // Матеріали IV Міжнародної конференції «Сучасна україністика : наукові парадигми мови, історії, філософії» : збірник статей. – Х. : Видавець Іванченко І. С., 2014. – С. 108–113.
  7. Кальченко Т. Ю. Роль прецедентних феноменів в формуванні поетического концепта «человек» в творчестве Ігоря Рымарука / Т. Ю. Кальченко // Yearbook of Eastern European Studies.– Wrocław: Instytut Polsko-Rosyjski, 2013. – No. 2. – С. 160–167.
  8. Кальченко Т. Ю. «Індивідуальне-загальне» у поетичних картинах світу І. Римарука і В. Герасим'юка як вияв мовної особистості поета-вісімдесятника / Т. Ю. Кальченко // Когнітологія в системі гуманітарних наук : збірник наукових праць. – Полтава : ПП Шевченко, 2014. – Вип. 3. – С. 44–50.
  9. Кальченко Т. Ю. Семантико-аксіологічний аспект прецедентних феноменів історичного походження в ліриці І. Римарука і В. Герасим'юка / Т. Ю. Кальченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1107. Серія : Філологія. – Вип. 70. – С. 15–18.

АНОТАЦІЯ

Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2015.

У роботі з'ясовано специфіку функціонування та семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах поетів-вісімдесятників Ігоря Римарука і Василя Герасим'юка. Проаналізовано типологічні ознаки прецедентів, поглиблено їхню класифікацію введенням терміна «прецедентна іконема». Розглянуто основні функції прецедентних одиниць у поетичному тексті: номінативну, експресивну, організаційну, аксіологічну, парольну, ігрову й характеристичну. У межах парольної функції виокремлено національно-ідентифікаційну функцію прецедентів як засобів актуалізації національної культурної пам'яті. Функціональний аналіз прецедентних одиниць здійснено з урахуванням генетичного чинника. З'ясовано основні сфери походження прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка – виділено прецеденти літературного, релігійного, міфологічного, історичного, суспільно-політичного, фольклорного, філософського походження. Схарактеризовано змістотвірну роль прецедентних феноменів в ідіостилях досліджуваних авторів.

Ключові слова: прецедентний феномен, поетичний текст, ідіостиль, функціональна стилістика, національна мовна картина світу, мовна особистість.

АННОТАЦІЯ

Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів в поетических текстах І. Рымарука и В. Герасимьюка. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Харьков, 2015.

В диссертации исследованы семантика и текстообразующая роль прецедентных феноменов в поэтических текстах поэтов-восьмидесятников Игоря Рымарука и Василия Герасимьюка. Прецедентный феномен характеризуется как сложная единица ментального уровня, имеющая специфическую структуру. В прецедентных единицах выделяются буквальное значение, связанное с пониманием составляющих их лексем; глубинное (метафорическое) значение, которое зависит от комплекса ассоциаций и словесных коннотаций, связанных с прецедентом; системное значение, понимаемое как основа интерпретировать прецедентный феномен в контексте связей этой единицы со знаковыми текстами, событиями, личностями и т. д. Основные характеристики прецедентного феномена – культурная значимость, регулярное воспроизведение в речи, актуальность, связь с национальной когнитивной базой.

Расширена классификация прецедентных единиц – введен новый термин «прецедентная иконема» для прецедентных феноменов, обозначающих невербальные продукты (например, произведения живописи, музыки, скульптуры).

Прецедентные феномены в поэтическом тексте актуализируются при помощи нескольких способов, которые различаются в зависимости от вида прецедентной единицы. Определены, в частности, такие способы апеллирования к прецедентным феноменам в текстах И. Рымарука и В. Герасимьюка: к прецедентному имени – посредством прямой номинации или намека на личность или ее деятельность; к прецедентному высказыванию – с помощью прямого цитирования или трансформированной цитаты; апеллирование к прецедентному тексту осуществляется путем введения в поэтический контекст заголовка знакового текста, цитирования или квазичитирования, отсылок к мотивно-сюжетным элементам, ключевым образам или деталям; к прецедентной ситуации – благодаря атрибутам ситуации, имени действующего лица, географического названия; к прецедентной иконеме – через описательный оборот или название произведения искусства, его автора. Определена степень

распространенности прецедентов, в связи с чем выделены социумно-, национально- и универсально-прецедентные феномены.

Исследована функциональная нагрузка прецедентных феноменов. Установлено, что в поэтическом тексте прецедентные феномены выполняют номинативную, экспрессивную, организационную, аксиологическую, характеристическую, игровую и парольную функции. В рамках парольной функции выделена национально-идентификационная, которая состоит в отборе прецедентных единиц, актуализирующих национальную культурную память. Исследование функций прецедентов проводилось в связи с актуализацией различных сфер культурной памяти. Выделены следующие источники прецедентных феноменов: литература (украинская и мировая), религия, мифология, история, общественная жизнь, фольклор, философия. В текстах исследуемых поэтов наиболее ярко выражены прецеденты литературного, исторического, мифологического происхождения. Для И. Рымарука характерно обращение к Библии и знаковым литературным текстам, тогда как в лирике В. Герасимьюка в большей степени отображены история и современный для поэта общественный дискурс.

Выявлено, что организационная функция характерна для всех прецедентных феноменов независимо от их происхождения. Прецедентные феномены формируют перспективу развертывания поэтического текста, становятся основой емких поэтических образов. Одной из ключевых функций прецедентов в текстах авторов является игровая, которая состоит в переплетении прецедентных единиц, создании содержательной многоплановости. Прецедентные феномены обладают высоким оценочным потенциалом, благодаря чему используются в роли аксиологических маркеров. Благодаря прецедентам поэтам удается «зашифровать» свое послание, что служит основой для реализации парольной функции. Сущность национально-идентификационной функции – в актуализации значимых элементов национальной когнитивной базы. Номинативная и экспрессивная функции имманентно присущи всем прецедентным единицам.

Прецедентные феномены в поэтических текстах И. Рымарука и В. Герасимьюка в полной мере реализуют свой лингвокультурный потенциал, проявляют семантическую многоплановость и полифункциональность.

Ключевые слова: прецедентный феномен, поэтический текст, идиостиль, функциональная стилистика, национальная языковая картина мира, языковая личность.

SUMMARY

Kalchenko T. Yu. The functional and semantic peculiarities of precedent phenomena in the poetic texts of I. Rymaruk and V. Gerasymjuk. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD), speciality 10.02.01 – The Ukrainian Language. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2015.

The dissertation describes the specifics of functioning and semantics of precedent phenomena which are represented in the poetic texts of Igor Rymaruk and Vasyl Gerasymjuk. It is investigated the typological features of precedent phenomena. The classification of these units is extended – it is appended the term “precedent iconeme” in addition to the terms “precedent name”, “precedent utterance”, “precedent text”, “precedent situation”. It is described the key functions of precedent units in the poetic text – there are the nominative, expressive, organizational, axiological, password-making, play and characteristic ones. In the frameworks of password-making function it is marked out the national-identity function of precedent phenomena as the means of actualization of national cultural memory. The functional analysis of precedent units is made in frameworks of investigation of their origins. It is described the spheres of origins of precedent phenomena in I. Rymaruk’s and V. Gerasymjuk’s lyrics – there are the literature, religion, mythology, history, public life, folklore and philosophy.

Key words: precedent phenomena, poetic text, idiostyle, functional stylistics, national language mapping of the world, language identity.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, доцент
Губарева Г. А.

Підписано до друку 25.02.2015. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк ризографія.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В., м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311

